

УДК 65.012.8

Кухар М. Ф.

Національний університет водного господарства та природокористування

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто особливості визначення поняття «економічна безпека підприємства» та на підставі зроблених висновків сформовано власне бачення даного поняття. Досліджено та систематизовано теоретичні підходи щодо сутності економічної безпеки підприємства. Визначено найважливіший напрям формування системи економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, теоретичні підходи, система економічної безпеки, механізм безпеки.

Постановка проблеми. Вітчизняні підприємства в умовах ринкового господарювання функціонують в складному, нестабільному та динамічному середовищі. Існування кожного з них залежить від здатності до самовиживання, забезпечення розвитку, запобігання негативного впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків, що потребує створення надійної, якісної та ґрунтовної системи економічної безпеки, яка б враховувала ті негативи, що може спричинити кожна сторона або економічна дія щодо підприємства. Економічна безпека підприємства є важливою складовою економічної безпеки, а отже і цілісної системи національної безпеки країни. Світовий досвід показує, що країни, які не здатні забезпечити власну економічну безпеку досить часто потрапляють в економічну та політичну залежність від розвинених країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку концепції економічної безпеки зробили такі знані науковці, як Л. І. Абалкін, І. А. Бланк, В. А. Богомолов, Е. А. Олейніков, А. І. Сенгачов, В. Л. Тамбовцев. Серед вітчизняних авторів, що досліджують проблеми економічної безпеки підприємства, в тому числі на різних ієрархічних рівнях, варто виділити праці українських науковців В. Г. Андрійчук, Т. Г. Васильців, Л. В. Гнилицька, А. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, С.М. Шкарлет.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літературних джерел свідчить, що на сьогоднішній день проблематикою економічної безпеки підприємства займається багато науковців, фахівців, практиків. Кожен з них намагається дати своє трактування сутності поняття економічної безпеки на макrorівні, тому не існує єдиного підходу до визначення цього терміну, що потребує подальшого дослідження і обґрунтування задля вирішення багатьох проблем на якісно новому рівні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення та систематизація теоретичних підходів щодо поняття «економічна безпека підприємства».

Виклад основного матеріалу. Найважливішою потребою будь-якого суб'єкта господарювання є потреба у безпеці. Категорія безпеки відповідно до пірамідальної ієрархії потреб А. Маслоу є потребою, яка посідає в її структурі наступний, слідом за безпосередніми фізіологічними потребами, щабель. Потреба у безпеці є базовою потребою, вона реалізується у здатності попереджати та усувати небезпеку [15, с. 9].

У вирішення наукових проблем, пов'язаних з економічною безпекою є досить тривала історія, яка починається з використання Ф. Рузвельтом в 1934 році терміну «економічна безпека» при проведенні аналізу внутрішніх проблем Сполучених Штатів Америки. З цього часу вчені розвинених

економічних держав активно та ефективно займались дослідженнями економічної безпеки різних рівнів. В СРСР така проблема не висвітлювалась, але необхідність її аналізу все частіше виходила на перший план. Офіційно термін «економічна безпека» було визначено в 1985 році у резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародна економічна безпека». В 1988 році в Росії з'являються перші оглядові статті напряму дослідження економічної безпеки. А в 1994 році зростає активність вітчизняних вчених в області дослідження економічної безпеки України та підприємств [11, с. 129].

Такі науковці як Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко, В.С. Пономаренко поняття економічної безпеки використовують до систем різного рівня ієрархії, зокрема виокремлюють: глобальну економічну безпеку, міжнародну економічну безпеку, національну економічну безпеку, економічну безпеку регіону, економічну безпеку підприємства та економічну безпеку особистості.

В Україні нормативно діяльність підприємств в аспекті забезпечення економічної безпеки регулюється Законом України «Про основи національної безпеки України», Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Господарським кодексом України тощо.

Опорою національної економіки та економічного розвитку регіонів є високорозвинені виробничі структури, які спроможні успішно досягати поставлених ринкових цілей.

У вітчизняному науковому просторі питання економічної безпеки підприємств є достатньо новим. Теоретичні узагальнення та практичні розробки із зазначеної проблематики з'явилися в 90-х рр. ХХ століття.

Незважаючи на вагомий науковий дослідження та змістовну наповненість поняття економічної безпеки підприємства, існує велика кількість його трактувань, що відображає складність та багатозначність зазначеного поняття, а також відсутність єдиного наукового визначення. З метою систематизації та структурування проведемо поглиблений узагальнюючий аналіз теоретичних підходів поняття «економічна безпека підприємства» в табл. 1.

У процесі досліджень нами узагальнено дев'ять теоретичних підходів щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства». На початку 90-х років ХХ століття це поняття трактувалося як захист інформації. Наприклад, Ярочкін В. І. [23, с. 8] під економічною безпекою підприємства розуміє зберігання комерційних таємниць підприємства. Проте, згодом виявилась недосконалість зазначеної теорії, що пояснювалась існуванням великої кількості інших, окрім інформаційних, негативних впливів на діяльність суб'єктів господарювання.

Мета підходу аналізу управління ризиками полягає в управлінні ризиками, опорі та передбаченні загроз, що можуть призвести до її руйнації або зашкодити досягненню цілей [1, с. 200]. Даний підхід також не є досконалим, оскільки не враховує стану використання корпоративних ресурсів

Таблиця 1

Узагальнення теоретичних підходів щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Автор	Визначення за відповідним підходом
Інформаційний	
Драга А.А. [3, с. 123]	Економічна безпека підприємства – це захищеність життєво-важливих для підприємства інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, зберігати стабільність при функціонуванні та розвитку підприємства відповідно до його статутних цілей
Аналізу управління ризиками	
Бандука О.М., Духов В.Е., Петрова К.Я., [16, с. 18]	Економічна безпека підприємства – це спроможність економічної системи чинити опір загрозам, що можуть призвести до її руйнації або зашкодити досягненню цілей, при цьому предметом економічної безпеки є управління економічними ризиками
Ресурсно-функціональний підхід	
Фоміна М.В. [19, с. 11].	Економічна безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою ліквідації загроз та забезпечення ефективного і стабільного функціонування підприємства в поточному та перспективному періодах
Олейников Є.Ф. [17, с. 138]	Економічна безпека розглядається як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому
Білоусова І.А. [2, с. 17]	Економічна безпека підприємства передбачає збалансований безупинний і сталий розвиток, що досягається за використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найбільш ефективне використання їх для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам), забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні й у майбутньому
Шкарлет С.М. [21, с. 29]	Економічна безпека є універсальною категорією, що відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях. Базовим підґрунтям економічної безпеки підприємства є механізм забезпечення збалансованого та безупинного розвитку, що досягається використанням усіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, якими гарантується найбільш ефективне використання їх для стабільного функціонування й динамічного науково-технічного та соціального розвитку
Ілляшенко С.Н. [10, с. 12] Кузенко Т. Б. [13, с. 12]	Економічна безпека підприємства – це стан ефективного використання його ресурсів і існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії
Покропівний С.Ф. [7, с. 36]	Економічна безпека підприємства – це не тільки стан використання корпоративних ресурсів, а й підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного та соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам)
Грунін О.А. [5, с. 26].	Економічна безпека підприємства – це такий стан господарчого суб'єкта, в якому він при найефективнішому використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику
Захисту інтересів підприємства	
Енциклопедія економічної безпеки [22, с. 445]	Економічна безпека підприємства – це стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей
Шликов В.В. Іванов А.Р. [18, с. 45]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних погроз
Суб'єктивно-об'єктивний	
Капустін Н.А. [18, с. 27]	Під економічною безпекою слід розуміти кількісну та якісну характеристику властивостей галузі або підприємства, що відображає здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози
Забродський В.І. [8, с. 5]	Економічна безпека підприємства – це сукупність чинників, які відображають незалежність, стійкість, можливості зростання, забезпечення економічних інтересів і таке інше
Розвитку потенціалу підприємства	
Кірієнко А.В. [14, с. 10]	Економічна безпека підприємства – це стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого існуючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі
Організаційний	
Аллен Д. і Каралли Р. [16, с. 9]	Економічна безпека підприємства – це заходи, що повинні здійснюватися як в організаційному, так і в оперативному змістах та підвищувати адаптованість підприємства до умов оточуючого середовища
Системно-діяльнісний	
Гнилицька Л.В. [4, с. 16]	Економічна безпека – здатність суб'єкта господарювання ефективно та безперервно здійснювати свою статутну діяльність на основі вживання сукупності взаємопов'язаних обліково-аналітичних та контрольних процедур, що дозволяють оптимізувати використання корпоративних ресурсів підприємства та нівелювати вплив загроз внутрішнього та зовнішнього середовища з метою збільшення вартості його капіталу
Узагальнюючий (системний)	
Козаченко Г.В., Пономарьова В.П., Ляшенко О.М. [12, с. 87]	Економічна безпека підприємства – це міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства

(факторів бізнесу, які використовуються власниками і менеджерами підприємства для виконання цілей бізнесу) та негативного впливу непередбачуваних факторів.

Найпоширенішими з існуючих підходів є ресурсно-функціональний підхід, мета якого полягає в найефективнішому використанні корпоративних ресурсів для упередження загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства. На нашу думку даний підхід є найточнішим, оскільки він містить розрахунок майбутніх загроз та можливих наслідків на ефективність бізнесу у випадку їх реалізації.

Підхід захисту інтересів підприємства [4, с. 17] полягає в забезпеченні збалансованості інтересів підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища.

Науковці, що надають перевагу суб'єктивно-об'єктивному підходу, формулюють економічну безпеку як категорію, яка втілює в собі певну систему відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують незалежність, стійкість, спроможність до саморозвитку суб'єкта безпеки, суб'єктивно-об'єктивну взаємозалежність, ймовірний характер, цілеспрямованість, суперечливість, керованість таких відносин [6, с. 14].

Мета підходу розвитку потенціалу підприємства полягає в забезпеченні захисту від прямих та непрямих загроз, безперервному розвитку та відтворенні ресурсно-функціонального потенціалу підприємства. Організаційний підхід передбачає організацію і захист майна, виробничих процесів, управління персоналом, з позиції окремого аспекту діяльності.

Гнилицька Л. В. виділяє новий системно-діяльнісний підхід, який поєднує стратегію і тактику діяльності підприємства, він зорієнтований на упередження виникнення небезпек і загроз шляхом виявлення та ідентифікації їх, а також здійснення превентивних дій через діяльність суб'єктів забезпечення безпеки з урахуванням повсякденної діяльності підприємства [4, с. 16].

Узагальнюючий підхід щодо розуміння економічної безпеки підприємства як міри гармонізації у часі та просторі його економічних інтересів будується на визнанні значення розширеного відтворення капіталу підприємства для додержання його інтересів та їх узгодженні з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. Доповнює цей підхід Л. Шемаєва [20, с. 6], яка розглядає економічну безпеку підприємства як характеристику суб'єкта господарювання, яка відображає його здатність реалізувати власні стратегічні економічні інтереси при певних зовнішніх умовах завдяки захисту від існуючих і потенційних загроз та використанню можливостей, що надає зовнішнє середовище.

Наукові розвідки підходів щодо сутності економічної безпеки підприємства свідчать про відсутність єдиного економічного погляду. Це пояснюється тим, що економічна безпека, знаходячись на стику економіки і безпеки, як і всяке міждисциплінарне поняття, залежить від ступеня розробленості їхнього наукового апарату.

Важливою проблемою сучасної теорії економічної безпеки є те, що питання економічної безпеки науковці розглядають лише з позиції оцінювання

стану захищеності підприємства і забувають, що такий стан обов'язково має супроводжуватися відповідною діяльністю з його забезпечення.

На основі наукового аналізу підходів щодо визначення сутності економічної безпеки підприємства вважаємо, що економічна безпека підприємства – це здатність підприємства, за рахунок стабільного функціонування, динамічного розвитку та шляхом ефективного використання всіх видів наявних у нього ресурсів, з метою нейтралізації загроз внутрішнього та зовнішнього середовища досягнути власні стратегічні цілі.

Забезпечення економічної безпеки діяльності підприємства потребує створення власної системи економічної безпеки. Найважливіший напрям формування системи економічної безпеки, зокрема і підприємства – це створення дієвого механізму безпеки, яким є бухгалтерський облік та аналіз. Обґрунтовується це тим, що бухгалтерський облік є однією з основних функцій управління, спрямованою на забезпечення економічної безпеки підприємства, і саме бухгалтерський облік виключає можливість прямих розкрадань без встановлених законом наслідків, створює інформаційні умови для здійснення контролю за доцільністю і законністю використання ресурсів в превентивному, поточному і наступному режимах, сприяє запобіганню реалізації загроз, які зменшують економічну стійкість підприємств. Аналіз сприяє об'єктивній оцінці діяльності підприємства та виявленню можливостей подальшого підвищення ефективності господарювання.

На формування економічної безпеки підприємства впливає організація бухгалтерського обліку. Слід базуватися на ефективній системі заходів із необхідним правовим, економічним, організаційним та інформаційним забезпеченням. Це передбачає формування оптимальної структури бухгалтерської служби з цілісним використанням органів безпеки; оцінку існуючих економічних зв'язків, зокрема і міжнародних, та прийняття управлінських рішень про їх збереження чи наступний розвиток.

Висновки і пропозиції. У сучасному науковому просторі немає єдиної думки з приводу термінів економічної безпеки підприємств. Нами узагальнено дев'ять основних підходів щодо розуміння сутності економічна безпека підприємства: інформаційний, аналізу управління ризиками, ресурсно-функціональний підхід, захисту інтересів підприємства, суб'єктивно-об'єктивний, розвитку потенціалу підприємства, організаційний, системно-діяльнісний, узагальнюючий. На нашу думку основними відмінностями у підходах щодо обґрунтування сутності економічної безпеки є розбіжності у визначенні об'єктів його дії. Дослідження поняття економічної безпеки підприємства дозволило дати власне трактування цього поняття із врахуванням домінуючих підходів, як здатність підприємства, за рахунок стабільного функціонування, динамічного розвитку та шляхом ефективного використання всіх видів наявних у нього ресурсів, з метою нейтралізації загроз внутрішнього та зовнішнього середовища досягнути власні стратегічні цілі.

Список літератури:

1. Белоус Н. Д. Теоретичне узагальнення економічної безпеки підприємств / Н. Д. Белоус // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 2 – С. 196 – 201.
2. Білоусова І. А. Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки : [монографія] / І. А. Білоусова. – К. : Дорадо-Друк, 2010. – 432 с.

3. Вектор інвестицій як інструмент регулювання економічної безпеки підприємства : [зб. наук. праць] / Нагорна І.І. – 2004. – № 5. – С. 132-134.
4. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства : [монографія] / Л. В. Гнилицька. – К. : КНЕУ, 2012. – 305 с.
5. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб. : Изд-во «Питер», 2002. – 160 с.
6. Джаман М. О., Гончаров Г. О. Теоретико-методологічні основи формування системи економічної безпеки малого підприємства в Україні : [монографія] / М. О. Джаман, Г. О. Гончаров : [за заг. ред. М. О. Джаман]. – Полтава : ТОВ «Фірма Техсервіс», 2012. – 204 с.
7. Економіка підприємства : [підручник – 2-ге вид., перероб та доп.] / Під заг. ред. С. Ф. Покропивного. – К. : КНЕУ, 2000. – 528 с.
8. Забродский В. А. Развитие крупномасштабных экономико-правовых систем / В. А. Забродский, Н. А. Кизим. – Х. : БизнесИнформ, 2000. – 72 с.
9. Иванов А. Р. Экономическая безопасность предприятия / А. Р. Иванов, В. А. Шлыков. – М. : Выраз-центр, 1995. – 265 с.
10. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21) – С. 12 – 19.
11. Иващенко Г. А. Ідентифікація дефініції «Економічна безпека підприємства» / Г. А. Иващенко, О. Ф. Ярошенко // Бізнесінформ. – 2011. – № 9. – С. 129.
12. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
13. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.06.01 / Т. Б. Кузенко. – К., 2004. – 18 с.
14. Механізми управління економічної безпекою / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденский, А. А. Спиридонов ; под ред. Ю. Г. Лысенко. – Донецк : Дон НУ, 2002. – 178 с.
15. Мізюк Б. М. Економічна безпека підприємств ритейлу: оцінювання та механізм забезпечення : [монографія] / Б. М. Мізюк, В. І. Яцук, Л. В. Ноздріна. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2012. – 256 с.
16. Основи економічної безпеки : [підручник] / Бандурка О. М., Духов В. Е., Петрова К. Я., Червяков І. М.. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
17. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / Под редакцией Е. А. Олейникова. – М. : Бизнес-школа; Интел-Синтез, 1997. – 288 с.
18. Фоміна М. В. Проблеми економічної безпечної розвитку підприємств: теорія і практика : [монографія] / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.
19. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 21.04.02 / Л. Г. Шемаєва. – К., 2010. – 44 с.
20. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект [монографія] / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове видавництво НАУ, 2007. – 436 с.
21. Экономическая безопасность : [энциклопедия] / А. Г. Шаваев, А. Т. Багаутдинов и др. – М. : Правовое просвещение, 2001. – 512 с.
22. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – М. : Ось-89, 1997. – 185 с.

Кухар М. Ф.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Резюме

Рассмотрены особенности определения понятия «экономическая безопасность предприятия» и на основании сделанных выводов сформировано собственное видение данного понятия. Исследованы и систематизированы теоретические подходы к сущности экономической безопасности предприятия. Определено важнейшее направление формирования системы экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, теоретические подходы, система экономической безопасности, механизм безопасности.

Kukhar M. F.

National University of Water Management and Natural Resources Use

THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

Summary

Features of the definition of «economic security of enterprise» were examined and based on the conclusions own vision of this concept formed. Theoretical approaches to the definition of economic security of enterprise were studied and systematized. Most important direction of formation of economic security system was determined.

Key words: economic security, theoretical approaches, system of economic security, security mechanism.